

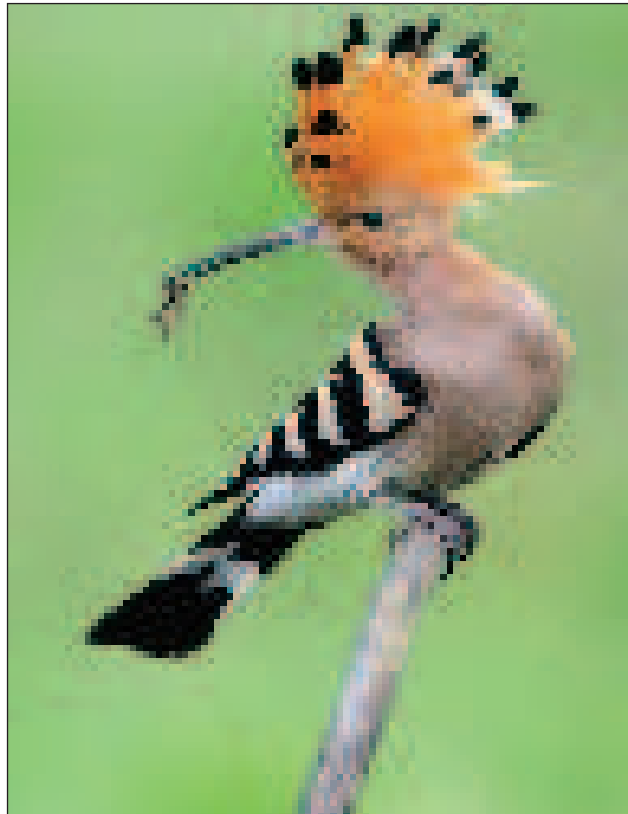
A búbosbanka

KALOTÁS ZSOLT

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület a tagság és a madárbarátok véleménye alapján minden évben megválasztja az év madarát. 2015-ben a választás a búbosbankára esett. Madarunk nem először kerül ilyen reflektorfénybe, hiszen már 1989-ben, sőt 1990-ben is elnyerte ezt a megkülönböztetett figyelmet. A választás érthető, mert emberközeli, élő és az ember tevékenységétől függő, roppant érdekes életmódot folytató, küllemre pedig különösen mutatós madárfajról van szó, aminek létét az emberi odafigyelés, a védelmi tevékenység hatékonysága nagyban képes meghatározni.

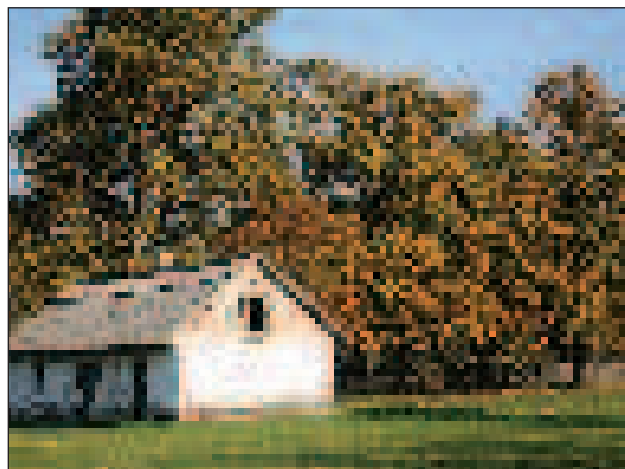
A hazai madárfaunában a búbosbanka azon fajok közé tartozik, mely nem téveszthető össze egyetlen más madárral sem. Rigó méretű, csőre karcosú, aránylag hosszú és enyhén hajlott, hátának, mellének és fejének fedőtollai halvány vörhenyesbe hajló okker színűek, szárnyának evezőtollai pedig fekete alapon fehér keresztcsívosak. Fekete farktollainak tövén is egy széles fehér keresztzalag húzódik. De nem ez a legfeltűnőbb benne, hanem fejének tollbóbítája, amit, ha izgalmi állapotban felmereszt, hasonlatossá válik egy harci díszbe öltözött indián törzsfőnökhöz. Hullámos röpte is egyedi, úgy csapong, mint egy trópusi pillangó. A hím és a tojó között nincs feltűnő különbség, de a tojók egy kissé mindig halványabb színezetűek.

A búbosbanka (*Upupa epops*) nemzetségének (Upupidae) egyedüli képviselője. Elterjedési területén – kontinensünkön, Ázsiában és Afrikában – 9 alfajával van jelen, bár ezek közül kettőt, a Madagaszkáron honos *Upupa epops marginata*-t és a Közép-Afrikában költő *Upupa epops africana*-t egyes taxonómusok különálló fajként tartják számon kissé eltérő morfológiai jegyeik miatt. Európában csak a Brit-szi-

Hernyősákmánnyal érkezett költőhelye előtti beszállóágra a hím banka. A fiókákat mindkét szülő eteti (A szerző felvételei)

A bankák előszeretettel telepsznek meg tanyaépületekben és azok környékén

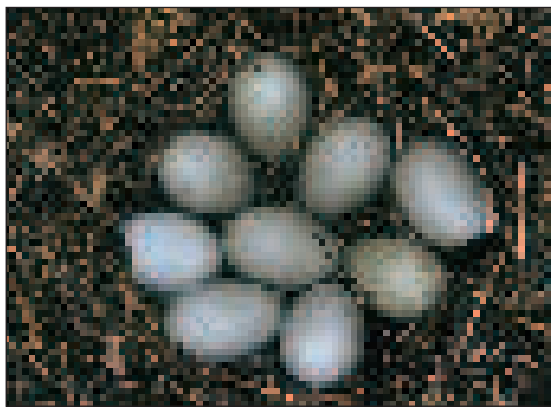
geteken, Dániában, Skandináviában és néhány nagyobb földközi-tengeri szigeten nem fészkel. Hazánkban a zárt erdőkben és a nagytáblás mezőgazdasági monokultúrákon kívül szinte mindenhol találkozhatunk vele. A nyílt, ligetekkel, erdőfoltokkal mozaikos síkvidék az igazi otthona, de kifejezetten vonzódik az emberek lakta vidéki környezethez is. Megtelepedésének egyik kulcsa, hogy a talaj laza szerkezetű és könnyen melegedő legyen, valamint az, hogy az élőhely változatos fészkelési lehetőségeket nyújtson számára. Igazán ott érzi jól magát, ahol a laza vályog- és homoktalajok kiváló táplálkozási feltételeket kínálnak. Hazánkban legnagyobb sűrűségben még mindig a kiskunsági tanyavilágban él, de a tiszántúli erdőfoltokkal, fasorokkal tarkított szikeseiken, a nyírségi homokvidéken, a dunántúli dombságok kispárcellás művelt területein, sőt a középhegységek hegylábi nyílt sziklagyepjeiben is rendszeres fészkelőnek számít. Nagyon jól alkalmazkodó faj, szívesen társul az extenzív gazdálkodást folytató emberhez is. Kifejezetten vonzódik az állattartó tanyákhoz, a hagyományos, legeltető állattartással hasznosított gyepekhez, a legelőerdőkhöz, a jószágállásokhoz, a falusi kertekhez, a fejművelésű öreg szőlőkhöz, a régi gyümölcsösökhöz, a kissé elhanyagolt állapotú parkokhoz. Igen gyakran fészkel ártéri erdők szegélyében a rendszeresen legeltetett vagy kaszált árvízvédelmi töltések közelében. A nem túl intenzíven művelt kispárcellás szántók közötti erdősávokban, dűlőutak menti fasorokban is gyakran megtelepszik.

Vonuló faj, ami afrikai telelőhelyeiről március harmadik dekádjában érkezik vissza Kárpát-medencei költőterületeire. Először mindig a hímek érkeznek meg, és már március 20-a körül egy-

egy kiemelkedő ponton megülve hallatják jellegzetes, a tojók figyelmét felkelteni igyekvő, lágy, de ugyanakkor meglepően messze hangzó „hup’ hup’ hup” hangjukat, miközben fejükkel jellegzetesen bókoló mozgást végeznek. A búbosbanka egyébként tudományos nevét is e különös hangadásáról nyerte, hiszen az „Upupa” egyértelműen hangutánzó szó. Miközben 2015. április elején e sorokat írom, a nyitott ablakon keresztül behallatszik egy közeli kertben „huppogó” hím banka hangja. A tojók csak április elején jönnek meg, de a párba állás nagyon rövid idő alatt megtörténik. Eleinte együtt mozognak, közösen keresik a táplálékot, és ezen idő alatt ki is választják a megfelelő fészkelőhelyet. A bankák a költőhely kiválasztásában nem válogatósak. Leggyakrabban idős fák harkályok által kivájt üregeiben, természetesen kikorhadott odvaiban telepednek meg. Befészkelnek azonban a téglarakások, felhalmozott kövek között kialakult üregekbe, sziklák alatti lyukakba, ölfarakások alá, a hortobágyi pásztorszállások mellett a tüzeléshez összegyűjtött és kazal formában felhalmozott „árvagané” közötti üregekbe, homokbányákba vagy a meredek partoldalokban a gyurgyalagok által készített kotorérokba, földi lyukakba, tanyák tetőzete alá, prэшázak padlásterébe vagy homlokzati deszkái mögé, sőt még elhanyagolt épületek falának nagyobb repedéseibe is. Nem ritkán üresen álló méhkaptárakat választanak és kiselejtezett fa- vagy betonhordók alá is beköltöznek, de fényképeztek már kiselejtezett vaskályhában, sőt kidobott Pannónia motorkerékpár benzintankjában költő bankákat is. A változatos, alkalmazkodó fészkelőhely-kiválasztás olyan tulajdonsága a fajnak, ami megalapozza, hogy mesterségesen is jó eredménnyel lehessen telepíteni ott, ahol egyébként azért hiányzik, mert kevés a természetes fészkelési lehetőség.

A búbosbankák nem raknak fészket, a költésre kiválasztott üreg aljára csupán némi növényi törmelékot vagy száraz trágyát hordanak, hogy a tojások a kotlás alatt ne guruljanak szét. A költési idő kezdetén gyakran láthatunk kopuláló párokat a fészkelőhely környékén, hiszen ilyenkor a madarak naponta többször is párosodnak. A tojók minta nélküli, szennyesfehér, szürkés tojásaikat másfél naponta rakják le. A teljes fészkelj rendszerint 5–8 tojás, ritkán azonban még 9 tojásos fészkeljűt is találunk. A tojó az első, tavaszi költésben általában több tojást produkál. A Kárpát-medence sík területein a

búbosbanka általában két alkalommal költ, míg tőlünk nyugatabbra többnyire csak egy fészkelése van. Ez minden bizonnyal az eltérő klimatikus viszonyok és a szűkösebb táplálkozási lehetőségek miatt van így. Az első költések áprilisban, a második fészkelések általában júniusban kezdődnek. Hazánkban néhány alkalommal megfigyeltek már harma-

Az első költésben a búbosbankák fészkeljű akár 9 tojásos is lehet

dik költésbe kezdő párt is, de ezek a próbálkozások sajnos különböző okok miatt nem voltak sikeresek.

Úgy gondoljuk, hogy a párok a teljes költési időszak alatt kitartanak egymás mellett, de tüzetesebben ezt eddig senki sem vizsgálta. De lehetnek kivételek is. Saját korábbi megfigyelésem alapján gondolom ezt, ugyanis tanúja voltam annak, amikor egy tavaszi

A pusztai állattartó karámok környéke nemcsak táplálékbőséget jelent a búbosbankáknak, hanem gyakran fészkelési lehetőséget is

költési szezon kezdetén, a fészken elpusztult egy bankatojó (a harmadik tojását képtelen volt megtojni, az elakadt a petevezető és a tojástartó között) és a hím ezt követően már három nap múltán egy új tojóval állt párba, és ugyanabban az üregben kezdtek el költeni.

A fészkeljűn mindig csak a tojó kotlik. 16–19 napon keresztül alig hagyja magára a fészkeljűt, naponta csupán 3–4 alkalommal

távozik el rövid időre, hogy könnyítsen magán. A kotlási időszak alatt a hím folyamatosan táplálja a párját, hordja számára az izletes falatokat. Mivel a tojó már gyakran az első néhány tojás lerakása után elkezd a kotlást, a fiókák nem egyszerre kelnek ki. Gyakran az utóbb lerakott tojások nem is jutnak el a kiképzésig. A legfiatalabb és a legidősebb fióka között akár 6–8 nap korkülönbség is lehet. A fiókáknak mindkét szülő hord táplálékot, de a finom falatokért nagy versengés folyik, amiben a fiatalabbak, a gyengébbek mindig hátrányba kerülnek. Talán ez az oka annak, hogy a fiókák pusztulása a kirepülésig meglehetősen magas arányt érhet el. A felmérések szerint a kikelt fiókáknak csupán a 60 százaléka hagyja el a fészkelőhelyet, ha eléri a négy hetes kort.

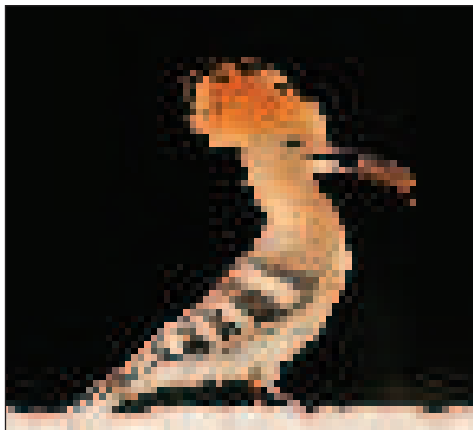
A fiókák a költőüregben elég hangosan viselkednek. A szülő érkezésekor a táplálékért való vetélkedés során tollakodva kérik a jussukat, de ha idegen vagy éppen ragadozó közelít hozzájuk, akkor is hangos, sziszegésszerű hanggal reagálnak. Ilyenkor gyakran a betolakodó felé lövelik kloákájukban összegyűlt, bűzmirigyek váladékával „dúsított” bűzös ürüléküket, ami a kíváncsi betolakodót legtöbbször távozásra készteti. A bankaodúban ezért nem mondhatni, hogy kellemes illat van, hiszen a fiókák ürülékükkel az odú alját, falait is összemaszatolják. Nyilván a búbosbanka e tulajdonsága miatt kapott számtalan ragadványnevet hazánk különböző vidékein. Hívják bűdös bankának, bűdös dutkának, ganajmadárnak, fostos bugybókának vagy fostos bankának is. De vannak azért kedvesebb elnevezései is, ami küllemére vagy a hangjára utal: kontyosbanka, tarajos babuka vagy csak egyszerűen babuka.

A búbosbankák mindig a talajszinten szerzik meg táplálékukat. Karcsú, hajlott csőrükkel szorgalmasan szurkálják, szondázzák a talaj felső rétegét, de ha sokáig figyeljük, észrevehetjük, hogy nem véletlenszerűen keresnek, hanem fejüket gyakran oldalra fordítva, hallgatózva próbálják megtalálni a legmegfelelőbb helyet, ahol a talajban a potenciális rovarzsákmány rejtőzik. Ha gyanús neszt hallanak, addig-addig ügyeskednek, amíg csőrükkel ki nem emelik a zsákmányt, ami általában földigiliszta, pajor, drótféreg, tücsök, bagolylepke hernyója vagy bábja. A trágyadombok környékén és a gondosan istállótrágyázott kertekben rendszerint kiadósabb prédára vadásznak. Egyik legkedvesebb zsákmányuk ugyanis a kertészek nagy ellensége, a lötűcsök (*Gryllotalpa vulgaris*), vagy, ahogy sok helyen ismerik, a lötétű. Laza homokos talajú élőhelyeken nagy számban fogyasztják a

hangyalesők lárváit, és ha rátalálnak a gyíkok talajba rejtett fészkeire, azok tojásait sem vetik meg. A kiskunsági homokvidéken gyakran még az apró homoki gyíkokat (*Podarcis taurica*) is elkapják, és esős időben bizony még az ilyenkor előbújó barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*) fiatal egyedait is zsákmányul ejtik. Azonban nem csak a talajfelszín alatt képesek táplálékot keresni. A felszínen és az alacsony növényzetben mozgó bogarak is terített asztalt jelentenek számukra. A táplálkozásvizsgálatok alapján nagyon sok futóbogarat, ormányosbogarat, ganéjtúró bogarat is zsákmányolnak. Rajzás idején a talajból kimászó és alacsonyan repülő cserebogarakat fogyasztják nagy számban. Ilyenkor az is megfigyelhető, hogy a talajon futva, a levegőbe fél-fél ugorva üldözik a kiszemelt rovarprédát. A sáskákat és a szöcskéket is hasonló módon kapják el. Nagyobb zsákmány hiányában az apróbb pókokat, valamint az erdei- és vöröshan-gyákat és azok tojásait is elfogyasztják. A búbosbankák táplálkozásának van egy egészen speciális sajátossága is. Rövid nyelvük miatt nem képesek a csőrükben megfelelő irányba fordítani a zsákmányt, ezért gyakran megfigyelhető, hogy az elfogott prédát akár többször is feldobják a levegőbe, hogy az megfelelően helyezkedve pottyanjon a torkukba.

A búbosbanka vonuló madarunk. Általában március végén, április elején tér vissza hazai költőhelyeire, elvonulása pedig augusztus végén kezdődik és szeptember végéig tart. Ennek ellenére vannak hazai megfigyelések átteleléssel próbálkozó hazai példányokról is, de arra vonatkozóan nincsenek ismereteink, hogy ezek sikeresen túlélnek-e a zord téli napokat. A hazai gyűrűzés-visszafogási adatok nem túl nagyszámúak. A Magyarországon megjelölt búbosbankák közül csupán három példányt jelentettek vissza külföldről, amelyek azt igazolják, hogy madaraink a Balkán-félszigeten keresztülágva hagyják el az öreg kontinentet. Nem csapatosan, hanem egyénileg vonulnak. Az európai állomány kis része a mediterráneumban áttelelhet, de nagyobb része a Földközi-tengert és a Szaharát átrepülve az afrikai szavannáövzetben tel. A megfigyelések szerint a búbosbankák általában hűek költőhelyükhöz, illetve kikelési helyükhöz, ezért ha ősszel el is búcsúznak tőlünk egy időre, van remény, hogy a következő év tavaszán ugyanazokat a példányukat láthatjuk viszont.

A faj európai fészkelő állománya enyhén csökkenő. A BirdLife International 890 000–1,7 millió párra becsüli a kontinens teljes állományát. Sajnos azokon a területeken, ott ahol a legnagyobb populációk élnek (Oroszországban 60–200 ezer pár, Törökországban 150–400 ezer pár), az állományok hanyatlanak. Csúpan Romániában és Szerbiában mértek némi állománygyarapodást, a többi európai államban úgy tűnik, egyelőre

A laza, homokos talajokon a bankák könnyedén megtalálják a bagolylepkék felszín alatti bábjaikat is

stabilak a populációk. Hazánkban a felmérések és a becslések szerint mintegy 10–17 ezer pár búbosbanka költ.

A búbosbankát már az ornitológia tudományának ébredése időszakában is a mezőgazdaságra hasznos madárnak tartották. *Lázár Kálmán gróf* 1874-ben megjelent „Hasznos és kártékony állatainkról” című könyvében már hasznosként értékeli madarunkat. *Herman Ottó* pedig így ír madarunkról 1901-ben megjelent „A madarak hasznáról és káráról” című nagy sikerű könyvében: „Egyike leghasznosabb és legékesebb madarainknak, mely védelmet érdemel”. Ez megalapozott szakmai, tudományos állásfoglalás nagyban hozzájárulhatott ahhoz, hogy az 1902. március 19-én Párizsban megkötött nemzetközi madárvédelmi egyezmény a védendő madarak között sorolta fel a búbosbankát, de különösen azért fontos, mert az egyezmény magyarországi végrehajtására kiadott, a mezőgazdaságra hasznos madarak védelmére alkotott 1906. évi I. törvények közé a védett fajok közé emelte madarunkat. Mondhatjuk tehát, hogy hazánkban immár 119 éve folyamatosan jogszabályi védelmet élvez a búbosbanka. A jelenleg is hatályos miniszteri rendelet természetvédelmi értéket is rendel a védett fajokhoz, aminek alapján a búbosbanka természetvédelmi értéke egyedenként 50 000 Ft, azaz ilyen mértékű büntetésre számíthat az, aki elpusztítja, veszélyezteti, vagy csupán megzavarja költését.

De mit tehetünk azért, hogy ez a mutatós, hasznos és védett madár még sokáig társunk lehessen? Azt hiszem, az a legfontosabb, hogy ne rontsuk tovább élőhelyi feltételeit. Sajnálatos módon a nagytáblás monokultúras gazdálkodás, a mezőgazdasági kemizáció, különösen a széles spektrumú inszekticidek, a talajfertőtlenítő szerek rendszeres alkalmazása jelenti a legnagyobb veszélyt búbosbankáinkra. Megszünteti, egyhangú, halott kultúrsivataggá silányítja az élőhelyét, ahol a faj már nem képes megtelepedni, megélni. Ezek a durva környezeti beavatkozások nemcsak költőhelyeit zá-

molják fel, hanem természetes táplálékbasesztől is megfosztják madarunkat. Az ilyen helyeken búbosbankát még átvonulóban is csak ritkán látni. Az erdősavók, ligetek felszámolása, a dűlőutak menti idős fák kivágása potenciális fészkelő helyeit csökkenti. Ezek az igazi nagy veszélyek! Ha ezt el tudjuk kerülni, alkalmazkodóképes madarunk akár az ember közvetlen közelében is szívesen megtelepszik. Nem véletlen, hogy a hagyományos állattartással foglalkozó vidékeken még mindig gyakran hallhatjuk a búbosbanka hangját ott, ahol a kertekben, szőlőkben, öreg gyümölcsösökben hangszilyt fektetnek a biogazdálkodásra, ahol a vegyszerhasználathoz csak a legszükségesebb esetekben nyúlnak, és akkor is csak környezetkímélő készítményeket használnak. Ezekhez a helyekhez a búbosbankák is ragaszkodnak, hiszen költőhelyet és táplálékot is bőségesen találnak. Megtelepedésüket is könnyen elő tudjuk segíteni, ha D-típusú fészkesodúkat helyezünk ki számukra. Ezek az odúk a kereskedelemben is beszerezhetők, de egy kis ügyességgel akár otthon is elkészíthetők. Bankánk nem válogatós, nem ad a küllemre. Ha a ház körül talált 2–2,5 cm-es vastagságú hulladék deszkából összeeszkábálunk egy 20 x 20 cm alapterületű ládikát, amelynek magassága 30–40 cm, és azon kialakítunk egy 6–8 cm átmérőjű berepülő nyílást, az tökéletesen megfelel bankalakásnak. Mivel a bankák csak nagyon ritkán fészkelnek magasan, a mesterséges fészkesodút csak 1,5–2,0 méter magasságban rakjuk ki, de úgy válasszuk meg a telepítés helyét, hogy macskák vagy egyéb ház körül élő ragadozók ne férjenek hozzá. Ha tükés ágakkal körülrajuk az odút tartó fatörzset, oszlopot, az többnyire elegendő védelmet biztosít. Az odúkat célszerű a bankák megérkezése előtt, március első napjaiban kihelyezni, és mindig délkeleti vagy délnyugati irányba tájoljuk a berepülő nyílást! Akinek nincs elegendő kézügyessége, az akár a kertjében található téglarakást is átalakíthatja banka-laknak, csak úgy kell a téglákat egymásra rakni, hogy egy alkalmas labirintusz-szerű üreg képződjön benne. Az utóbbi években a Kiskunságban a felhagyott homoki szőlőkben otthagytott vízgyűjtő betonhordókat alakították át banka fészkelő helyévé úgy, hogy azokat nyílásukkal a föld felé fordították, az aljukon levő, eredetileg a víz leengedésére szolgáló lyukat pedig egy kicsit kitágították, hogy azon a búbosbanka is átférjen. Ezzel a módszerrel igen szép eredményeket sikerült elérniük.

Látható, hogy a búbosbanka évének sikeréhez szinte mindenki hozzájárulhat, csak egy kicsit többet kell törődnünk közvetlen környezetünkkel. Ha csak minden tizedik állampolgárunk megfogadja ezt a tanácsot, akkor az nemcsak a búbosbankák javát szolgálja, hanem mindennapi életünket is gazdagítja, javítja. 🐦